

matek jsou pod kompletní genetickou kontrolou, je zřejmo, že geny nejsou jediný faktor, který mohl vést k tomuto výsledku. Ostatně v téže tabulce (s. 279) jsou data indikující, že závislost kriminality dětí na společenské třídě rodičů je přibližně stejná u adoptivních rodičů jako u rodičů biologických. Tento fakt nepodporuje roli třídních rozdílů v genetickém přenosu sklonu ke kriminalitě. Přenos agresivního a kriminálního chování mezi generacemi existuje a geny v něm hrají jednu z důležitých rolí (viz Vesmír 82, 35, 2003/1). Bakalářovy představy o tomto přenosu jsou však příliš zjednodušené a neodpovídají současnému stavu vědy.

Hlavním problémem Bakalářovy knihy není to, že píše o práci kontroverzních autorů, ale že jejich názory nekriticky přijímá. Rushton, Lynn, a MacDonald jsou tak vzdáleni současným myšlenkovým proudům v USA, že je seriózní badatelé ignorují nebo je citují pouze jako odstrašující příklady. To platí zejména o MacDonaldu, jehož argumentace pamětníkům připomene nacistickou propagandu. Bakalář se mohl pokusit o kritické zhodnocení práce těchto tří autorů, tuto příležitost však nevyužil. Výsledkem je epigonské opakování zastaralých názorů, které neobstojí ve světle současných vědeckých poznatků.

J. Volavka

J. Vymětal:

LÉKAŘSKÁ PSYCHOLOGIE

(3., aktualizované vydání)

Praha, Portál 2003, 400 s.

Nejnovější vydání učebnice psychologie pro lékařské fakulty přináší další inovace. Oproti původní verzi („Základy lékařské psychologie“) z devadesátých let je její rozsah víc než dvojnásobný. Kromě řady aktualizovaných údajů v tradičních kapitolách věnovaných vztahu a interakci lékaře s pacientem v typických situacích zdravotní péče, typickým psychologickým reakcím pacienta a jeho blízkých v nemoci a v souvislosti s ní, způsobům jejich běžného zvládnání a zasahování v krizových situacích, jsou zde i přibližně třicetistránkové kapitoly věnované psychoterapii a psychologické diagnostice. Dodatek přináší texty významné pro lékařskou a lékařskovýzkumnou praxi z hlediska etického, z nichž některé mají v naší zemi i právní závaznost. Pro studující jistě vítaným doplňkem je i soubor otázek předepsaných ke zkouškám z předmětů Lékařská psychologie a Psychoterapie.

V průběhu postupných vydání této výukové publikace nacházím postupně i stále více prostoru věnovaného obecným psychologickým tématům. K již dříve zastoupeným kapitolám o psychologii osobnosti, psychologii motivace a psy-

chologii rodiny je tu nově zpracovaná kapitola vývojové psychologie, pojednávající především o vývojových stádiích dětství a stručněji o dospívání, dospělosti a stáří. – Autor zřejmě vnímá potřebu doplnit nabídku odpovědí na tradiční otázky aplikované psychologie, „kdy, co a jak“ se v péči o zdraví děje a lékař může (či nemůže) prospěšně ovlivnit, také o vysvětlení, „proč“ právě takto. Vysvětlení lze vyvodit z poznatků o psychologických zákonitostech lidského života vůbec tak, jak je poznává a formuluje psychologie obecná, vývojová, osobnostní, sociální a fyziologická (k té se váže jedna ze závěrečných kapitol, informující o poznacích psychoneuroimunologie). Je nepochybně hospodárnější a užitečnější, osvojují-li si studenti a lékaři nejprve obecné vysvětlující principy psychologie a s jejich pomocí pak chápou a uplatňují již aplikované zásady a postupy, než když zůstávají svou přípravou pouze u nepoučeně vstřebávaných praktických pouček, kdy co říci a kdy co udělat, bez porozumění, proč. Takto čistě empiricky zaměřený přístup bez znalosti zákonitých souvislostí není vůbec možno s prospěchem uplatnit, vede ke zkresleným zobecněním a zpravidla víc škodí, než prospívá. Praktickou otázkou však je, jak nezbytné základní psychologické poznatky při studiu lékařské psychologie zprostředkovat.

Jsou v podstatě dvě řešení: Buď zaměřit výukový text jen na aplikaci psychologie v situacích lékařské praxe a k výuce základních psychologických témat užít jiného, obecněji zaměřeného studijního textu, anebo se pokusit obsáhnout potřebné obecné základy i jejich speciální uplatnění pospolu v jednom samostatném díle. Autor se zřejmě postupně pokouší stále více o to druhé, jak ukazuje v jednotlivých vydáních narůstající rozsah částí věnovaných obecné problematice. Učinit tak v postačující míře však s sebou nese problémy. Rozsahem omezená učebnice nepřipouští představit všechna důležitá obecná témata reprezentativním (byť jen pro potřeby lékařských aplikací) způsobem. Toto omezení v posuzovaném textu vyvolává otázku, zda studentům nezůstane znalost psychologických základů, které jistě ochotně přijmou ve stručné podobě zde nabídnutých kapitol, v některém směru podstatně omezená. Například: Autor v kapitole *Vývojová psychologie* představuje duševní vývoj jedince především jako zdravé a rizikové vývojové proměny citově-sociální, především na základě pojetí (zde necitovaného) Erika Eriksona. To je nepochybně dobrá volba. Stejně důležitý je však i vývoj rozumový, který dobře vystihuje třeba Jean Piaget; i lékař by měl umět rozpoznat přinejmenším zaostávání dítěte za normálním průběhem kognitivních vývojových pokroků, zjistitelné třeba jednoduchými diagnostickými postupy kresebnými či manipulačními, na něž opět jen velmi obecně, bez názorných pří-

kladů, upozorňují odstavce v kapitole *Psychologická diagnostika*. Obdobně kapitola *Osobnost* může sugerovat, že klíčovými tématy pro porozumění celku duševního dění jsou otázky sebe-pojetí a jeho obran, popřípadě vznikání a zvládnutí stresu; jiná důležitá témata osobnostní struktury, popřípadě i jejich zdravotně rizikových vzorců zde odpovídajícím způsobem vyložena nejsou. Vyčlenil-li autor mimo rámec osobnosti zvláštní kapitolou téma psychologie motivace (a vynalézavě je aplikoval i na motivaci ke studiu a výkonu lékařského povolání), jistě by obdobnou pozornost zasluhovalo téma psychologie učení – víme, třeba z poznatků o vzniku, rozvoji a léčbě psychosomaticky podmíněných nemocí, že právě určité druhy učení (respondentní i operantní podmiňování, nápodoba) se na něm podílejí značnou měrou, a na druhé straně jsou pochody učení (krom podmiňování a nápodoby i učení vhladem) základními stavebními prvky různých psychotherapeutických postupů, připomínaných pak v kapitole *Psychotherapie*. Konečně vedle speciálního (a pro zdravý či chorobný vývoj jedince nesporně klíčového) tématu rodinné psychologie, jemuž je věnována – byť opět za cenu jen velice částečného výběru klinicky podstatných informací – krátká samostatná kapitola, se v lékařské praxi nepochybně významně uplatňují také sociálněpsychologické zákonitosti sociální percepce (a mispercepce), sociálního ovlivňování (vedle v úvodní kapitole vytčené sugescie pfi nejmenším zákonitosti účinného a neúčinného přesvědčování), popřípadě obecné individuální sklony v přisuzování příčin (jejichž historické východisko je připomenuto *petitem* v oddíle o dospívání), které mohou být základem pro typické poruchové reakce pacientů na nemoc a lékařskou péči.

Při nesporně nutném omezení rozsahu své práce autor v těchto ohledech uplatnil své právo volby. Uplatnil je podle mého soudu velice rozumně a – jak ukazuje předchozí odstavec – provokuje tím i v tomto vydání zjevně nesplnitelné recenzentovo přání po takovém textu, který by pro výuku lékařské psychologie (krom speciálních aplikovaných témat, zde třeba oboru psychotherapie jako takového) postačil samostatně. Vítám, že postupně vydávaná znění *Vymětalovy Lékařské psychologie* k tomu vůči hledně směřují. Již v současné podobě hodnotím tuto knihu jako náš nejrepresentativnější a didakticky nejpracovanější samostatný text pro výuku studentů lékařství a nepochybuji, že jim pomůže osvojit si s porozuměním i potřebné základy psychologicky podloženého uvažování a jednání s lidmi v jejich budoucí praxi.

K. Balcar

I. Pavelková:

MOTIVACE ŽÁKŮ K UČENÍ:

Perspektivní orientace žáků a časový faktor v žákovské orientaci

Praha, Univerzita Karlova 2002, 248 s.

Jedna z našich předních psycholožek v oblasti motivace, a zejména motivace žáků k učení, předkládá odborné veřejnosti, zejména odborným psychologům, pedagogickým a školním psychologům a poradenským psychologům, vlastní ucelenou koncepci, a to nejen motivace, ale zejména perspektivní orientace. Většina českých a slovenských čtenářů si je vědoma její schopnosti integrovat psychologické teorie a přiměřeně projektované experimenty s výzkumnými aktivitami v terénu, zejména ve škole.

Autorka se problematice věnuje již více než 20 let. V recenzované monografii však nezůstává na úrovni předešlých knih, ale v mnoha ohledech je převyšuje. Přitom se jedná nikoliv o pouze jen nové empirické výzkumy reflektující změnu nároků zejména na žáka i školu v posledních deseti letech. Shrnuje, třídí a bilancuje dosavadní poznatky. Podává obraz aktuálního stavu, který posouvá to, co je u nás známo, podstatně dál. Otevírá nové možnosti, jak s motivací ve škole pracovat. Elaborace přístupů autorky se promítá i do oblasti teoretických poznatků. Vlastní původní konceptualizace I. Pavelkové, reflektuje nejen relevantní literaturu českou a československou. Autorka vybírá kompatibilní přístupy a teorie z hlediska svého pojetí. Další podstatný přínos monografie spatřuji ve vhodné kombinaci kvantitativního a kvalitativního přístupu.

První část knihy (kap. 1, přibližně 60 s.) je věnována vymezení teoretických pozic autorky. Výzkumně s kap. 1 koresponduje kap. 2. Tato kapitola se týká prezentace konkrétních výzkumných šetření, která ještě nebyla zařazena do předchozích publikací autorky. Vybraná problematika je zpracována vysoce kvalifikovaně a širše záběrů přiměřeně projektovaných výzkumů je obdivuhodná (např. motivační pohnutky žáků k učení z pohledu učitelů, srovnání učitelova obrazu o žákovi se sebeobrazem žáka v motivační oblasti, aj.).

Druhá část monografie (s. 160 a násl.) je věnována problematice časového faktoru a perspektivní orientaci žáků. V teoretickém vymezení je si autorka vědoma širší problematiky a různých výkladových modelů či teorií. Navazuje zejména na klasické práce L. K. Franka (1939) a K. Lewina (1942). Postupně se dostává k časové perspektivě a výkonové motivaci. Inspirací jsou jí výrazné práce J. R. Nuttina a jeho spolupracovníků z Lovaně, jakož i pojetí J. O. Raynora a T. Gjesmeho.

Přednost vidím v tomto kontextu i v uvedení relevantních prací ruských a sovětských psycho-